

Minurə Hacı qızı KƏRİMOVA, i.f.d., b.m.

Səbinə Bəxtiyar qızı SADIQOVA
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

Oqtay İmran oğlu BAYRAMOV
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ MALİYYƏ RİSKLƏRİNİN NEYTRALLAŞDIRILMASI VƏ İDARƏ OLUNMASI MEXANİZMLƏRİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

İstənilən müəssisə və təşkilatın maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinə ola biləcək təsiri çox müxtəlif növ risklərlə əlaqədardır. Müəssisə və təşkilatın maliyyə sahəsi ilə eyni zamanda olan xüsusi bir hissə maliyyə riskləri adlanır. Maliyyə riskləri müəssisə və təşkilatın ümumi portfelində olduqca böyük, əhəmiyyətli rol oynayır.

Maliyyə sferasının genişləndirilməsi, maliyyə risklərinin, ölkəmiz üçün ən yeni maliyyə texnologiyalarının yaradılması və digər əlamətlərə təsir səviyyəsi, yalnız hansısa təşkilatın fəaliyyətinin nəticələrinə deyil, ümumi şəkildə bazarın iqtisadi vəziyyətinə, konyukturasına təsir edir.

Açar sözlər: maliyyə, risk, biznes, kredit, sığorta, faktoring, resurs.

JEL: F21

Giriş

Biznes fəaliyyətinin reallaşması mərhələsində müəssisənin ola biləcək risklərin aşkarlanmasından, onların yaranması səbəblərini öyrəndikdən, baş verə biləcək potensial itkilərin təhlilindən sonra firma qarşısında eyni risklərin aşağı salınması proqramının işlənilməsi və hazırlanması vəzifəsi dayanır. Yəni menecer risklərin neytrallaşdırılması ilə bağlı ən əlverişli metodların seçilməsi üzrə qərar verməlidir.

Müəssisə təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili prosesində maliyyə əməliyyatlarının, digər yüksək riskli fəaliyyət növlərinin reallaşmasından imtina edə bilər, yəni riskdən yayına bilər. Bu yaranan risklərin neytrallaşdırılmasının sadə, radikal metodu hesab edilir. Risklə əlaqədar potensial itkilərdən tamamilə uzaqlaşmağa imkan yaradır, lakin riskli fəaliyyətlə bağlı mənfəətin əldə edilməsinə şərait yaratmır. Digər tərəfdən, bəzi hallarda riskdən yayınma mümkün deyildir. Ona görə ki, bir risk növündən yayınmaq, digər riskin yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu səbəbdən də, biznes fəaliyyətində yaranan yüksək dərəcəli risklərin neytrallaşdırılmasında bu üsuldən istifadə etmək məqsədəuyğun sayılır.

Maliyyə riskinin neytrallaşdırılmasında riskdən yayınma metodundan istifadə edilməsi aşağıdakı şərtlər daxilində səmərəlidir:

- risk növündən imtina edilməsi daha yüksək,

eyni dərəcəli başqa risklərin ortaya çıxmasına səbəb olmur;

- riskin dərəcəsi, sahibkarlıq fəaliyyətin ola biləcək gəlirlilik səviyyəsindən olduqca yüksəkdir;

- firma maliyyə riskləri ilə bağlı olan itkilərini vəsaitləri hesabına ödəmək iqtidarında olmur, çünki bu itkilər olduqca böyükdür.

Mövzunun aktuallığı. Maliyyə riskləri müəssisənin həm maliyyə institutları, banklar və s ilə münasibət zamanı yaranır, həm də müəssisənin perspektiv inkişafının da bir çox aspektlərinə təsirsiz ötürür. Maliyyə riskləri çoxşaxəliliyi ilə səciyyələnir, eyni zamanda strateji idarəetmə qərarlarının qəbulu və reallaşdırılması məqsədilə qruplaşdırılır. Bu disertasiya işində maliyyə risklərinin növləri, onların strateji idarə edilməsi prinsipləri ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Müəssisənin risklərinin idarə edilməsi, maliyyə menecmentinin ən spesifik sferasıdır. O, müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin məqsədlərinə yiyələnməyi təmin etmək nöqtəyi nəzərdən strateji maliyyə menecmenti sistemində önəmli rol oynayır. Müəssisənin maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas istiqamətlərindən biri maliyyə risklərinin mənfəətlərinin neytrallaşdırılmasıdır. Neytrallaşma fərqli maliyyə mexanizmlərinin dəstəyi

ilə reallaşdırılaraq xarici və daxili mexanizmlərə bölünür.

Tədqiqatın məqsədi: Müəssisənin maliyyə dayanıqlığının nəzər aspektlərinin, konseptual bazasının tədqiqi ilə müəssisələrin maliyyə risklərindən maksimum şəkildə sığortalınması məqsədi ilə risklərin yaranması amillərinin aşkarlanması, onun təsirinin ən aşağıya endirilməsi və proqnozlaşdırılması üçün uyğun metodikanın işlənməsi, maliyyə dayanıqlılığın təhlili, likvidliyin və maliyyə nəticələrinin təhlili, ümumilikdə müəssisənin maliyyə gücünün müəyyən olunması və qiymətləndirilməsi, maliyyə potensialının inkişafında önəmli rol oynayan borclanmanın inkişaf formalarının tədqiqi və böhranın səviyyəsinin səciyyələndirilməsinin aparılmasıdır.

Tədqiqat obyektı: Maliyyə resurslarının idarə edilməsi əhatə edir

Tədqiqat metodları: Tədqiqatın metodoloji əsaslarını problemlərlə əlaqədar fərmanlar, sərəncamlar, qanunvericilik və icra orqanlarının qərarları, normativ sənədləri, Azərbaycanın yaxın və problemlərinə həsr edilmiş olan əsərləri, mövcud mətbuatın materialları təşkil edir.

Materiallar və müzakirələr

Firma heç də hər zaman bütün növ risklərdən yayına bilməz. Onların böyük bir qismini “öz üzərinə götürür”, yəni düşünülmüş şəkildə riskə gedir, edilən risklər zamanı formalaşan zərərlərin əvəzi ödənilməz itkilərə gətirib çıxarmayana qədər bizneslə məşğul olur. Bəzi risklərin özündə müəyyən mənfəət potensialı olduğundan, başqa bir qrup risklər isə qaçılmaz olduğu üçün məqbul sayılırlar[1].

Riski üzərinə götürməkdə ən əsas məqsəd ola biləcək itkilərin əvəzini ödəməkdən ötrü zəruri resurs mənbələrini axtarır tapmaqdır. Belə olan halda itkilər sahibkarlıq riskinin, ümumiyyətlə itkilərin reallaşmasından sonra yerdə qalan istənilən resurslar vasitəsi ilə ödənilir. Əgər firmada olan resurslar kifayət etmirsə, onda bu, biznes fəaliyyətinin azalmasına səbəb ola bilər.

Sahibkarlıq subyektlərində itkilərin ödənilməsi üçün qalmış olan resursları 2 qrupa bölmək olar:

- biznesin daxilində olan resurslar;
- kredit resursları.

İtki baş verən zaman bütün mülkiyyət növlərinin eyni anda zədələnməsi halı çox az olur.

Buna görə də daxili resurslara aşağıdakıları aid etmək olar:

- müəssisənin olan bina, tikililərin fiziki formada zədələnməsi zamanı zərər görməyən kas-sadakı nağd şəkildəki pul;

- zədələnmiş mülkiyyətin digər hissəsinin dəyəri;

- istehsal, maliyyə fəaliyyətinin mümkün davam etdirilməsindən yaranan gəlir;

- qiymətli kağızlardan, gəlirli investisiyalardan daxil olmuş faiz gəlirləri, dividend.

- biznes sahibləri vasitəsi ilə biznesi dəstəkləmək üçün sərmayə edilən vəsaitlər;

-hesabat dövründə qazanılmış mənfəətin bölüşdürülməmiş qalığı, mənfəətin bölüşdürülməsinə qədər zəruri yarandıqda müxtəlif maliyyə risklərinin mənfəətlərinin ləğvinə yönəldilə bilən maliyyə resursları ehtiyatı formasında nəzərdən keçirilə bilər;

- qanunvericilik tələblərinə, eyni zamanda sahibkarlıq firması qaydalarına uyğun olaraq hesabat zamanı əldə edilən mənfəətdən beş faizdən az olmayan hissəsi istiqamətləndirilir.

Kredit resursları. Əgər müəssisə sahibkarlıq risklərinin təsiri nəticəsində ortaya çıxan bütün itkiləri daxili resurslarla ödəmək iqtidarında olmazsa, o zaman onlardan bir hissəni kredit resurslarından yararlanmaqla ödəmək olar[2].

Lakin belə olan zaman, kredit resurslarının əldə edilməsi şansı olduqca məhduddur. Məhdudluqların ən əsası isə müəssisənin növbəti gələcək mənfəətlilik dərəcəsinin sual altında olmasıdır. Kredit resurslarının yararlanmaq imkanı çox zaman itkilər baş verdiyi halda biznesin qalıq dəyərindən asılı olur. Məhsulə bunun üçündür ki, firma hələ itkilər baş verməzdən əvvəl kredit təşkilatını inandırmaq məqsədi ilə itkilərdən qorunmaq üzrə biznes planı sahib olmalıdır. Risklərin reallaşmasından sonra kredit vəsaitlərinin cəlb edilməsi üzrə başqa bir məhdudluq kreditin qiymətidir. Ona görə ki, kredit resurslarından istifadə firmanın maliyyə vəziyyətini aşağı sala bilər.

Risklərin idarə olunmasında maliyyə risklərinin ötürülməsinin istiqamətləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilmişdir.

1. Faktoring müqaviləsinin bağlanması vasitəsilə risklərin yönləndirilməsi. Bu zaman ötürülmənin aspekti formasında müəssisənin kredit riski çıxış edir. Bu risklərin böyük hissəsi kommersiya bankına, eləcə də ixtisaslaşmış fakto-

rinq şirkətlərinə ötürülür. Bu da kredit risklərinin aşağı maliyyə nəticələrini olduqca neytrallaşdırmağa imkan verir.

2. Zəminlik müqaviləsinin bağlanması formasında risklərin ötürülməsi. Müqavilədə qeyd edildiyi kimi zəmin duran şəxs, üçüncü şəxslərin kreditörü qarşısında öhdəliklərini qismən və ya tam formada yerinə yetirməsinə cavabdehlik daşıyır. Borclu tərəfindən zəmanətlə təmin edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi, eyni zamanda layiqincə yerinə yetirilməməsi anında borclu və zəmin kreditörü qarşısında ümumi məsuliyyət daşıyırlar. Müəssisə zəmanətlə borc kapitalını cəlb edilməsi üçün istifadə edir. Bu zaman zəmin qarşısında zəmanət müqaviləsinin mütəq yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır. Kreditör firma kreditin geri qaytarılmaması riskini, bununla bağlı bütün itkiləri zəminə ötürür.

3. Risklərin xammal, eyni zamanda material təchizatçılara ötürülməsi. Bu halda ötürülmə predmeti formasında hər şeydən əvvəl, əmlakın göndərilməsi prosesində, yükləmə və boşaltma işlərinin aparılması zamanı onun müəyyən qisminin, hamısının xarab olması, itirilməsi üzrə risklər çıxış edir. Lakin qiymət azalması, məhsulların bazar qiymətlərinin aşağı düşməsilə əlaqədar itkiləri, yüklərin çatdırılmasındakı gecikmələrlə bağlı olsa da firma tərəfindən tam formada geri ödənilir.

4. Birja müqavilələrinin bağlanması yolu ilə risklərin ötürülməsi. Risklərin ötürülməsinin bu metodu hecerləşdirmə vasitəsilə həyata keçirilir və sonra risklərin neytrallaşdırılmasının müstəqil metodu kimi yoxlamadan keçiriləcəkdir.

Sığorta şirkətlərinin seçilməsinin önəmli meyarları kimi heçdə hər zaman "iri sığorta təşkilatı" statusu onun etibarlı olması mənasına gəlmir. Əgər müəssisə böyük dövriyyəyə və potensiala malikdirsə, o zaman o aşağı büdcəyə malik sığorta şirkəti ilə müqayisədə maliyyə istiqamətindən daha da dayanıqlıdır.

Risklərin azaldılması, neytrallaşdırılması metodlarından biri də, ümumi işdə maraqlı olan digər iştirakçılarla birləşərək risklərin bölüşdürülməsidir. Müəssisə ümumi problemlərin həllinə digər müəssisələri eləcə də fiziki şəxsləri cəlb edərək öz risk səviyyələrini azaltmaq imkanına malikdir. Bunun üçün səhmdar cəmiyyətlər, maliyyə sənaye qrupları təsis edilə bilər. Müəssisələr səhmlər ala, müxtəlif konsor-

sium, səhm mübadiləsi apara, konsernlərə və assosiasiya qoşula bilərlər[5].

Risklərin neytrallaşdırılmasının ən önəmli üsulu kimi diversifikasiyanı misal göstərmək olar. Risklərin diversifikasiyanın ən əsas formaları aşağıdakılardır:

- Müəssisənin biznes fəaliyyətinin diversifikasiyası.
- Portfel qiymətli kağızların diversifikasiyası.
- Real investisiyalaşdırma proqramının diversifikasiyası.
- Kredit portfelinin diversifikasiyası.
- Material xammal dəstləşdirici məmullatların malgöndərənlərinin diversifikasiyası.
- Məhsul alıcılarının diversifikasiyası.
- Firmanın valyuta sərbətinin diversifikasiyası.

Bütün sadalanan diversifikasiya metodları risklərin minimuma endirilməsinə gətirib çıxarır. Risklərin minimal, maksimal həcmi hər zaman itirilmiş pul vəsaitlərinin və əmlakın həcmi vasitəsi ilə təyin edilir. Lakin burada mənəvi itkiləri və sarsıntıları da nəzərə almaq lazımdır. Risklər siyasətində itirilmiş vəsaitlərin, dağıdılmış əmlakın yerinin doldurulması informasiyası da aydınlaşdırılmalı, əvvəlcədən belə bir mənbə ehtiyatı nəzərə alınmalıdır [6].

Problemlərin xarakteri və məzmunu və hər bir firma və təşkilatlarda fərqli olur. Bir müəssisədə iflasa uğrama, plan tapşırıqlarının mənfi ilə yerinə yetirilməsi, digərində satış, kədr məsələsilə əlaqədar ola bilər. Bu səbəbdən ilk olaraq problemin mümkün səbəbləri situasiyaları öyrənilməli və vaxtında həll edilməlidir. Bunlar görülməzsə daha yeni problemlər yarana bilər. Bunun üçün problemlərdən qaynaqlanan vəzifələr dərinədən təhlil edilməlidir.

Vəzifələrin təhlili zamanı aşağıdakı məsələlərə diqqət yetirmək lazımdır:

- Sistemin idarə edilməyən bəzi formalarının parametrlərinin nəzərdən keçirilməsi.
- Ayrı-ayrı problemlərin, vəzifələrin həlli üçün qərarların qəbulu imkanlarını təyin etmək.
- Sistemin planlaşdırılan vəziyyətinin təyin edilməsi.
- Əlverişli qərarların qəbul edilməsi, çıxış yollarının tapılması üçün meyarların təyini.
- Resursların məhdudluğunu, real situasiyanı nəzərə almaq şərti ilə vəziyyətdən çıxış yollarının hazırlanması.

Vəzifələr və problemlər idarəetmə obyektinin istənilən vəziyyəti ilə müqayisədə yaranır. Bu

səbəbdən də problemin yaranması, vəzifələrin irəli sürülməsi, vəzifə və problemlərin məzmununun təyin edilməsi, idarəçilik qərarlarının qəbulu üçün başlıca şərtlərdən hesab edilir. Lakin elə problemlər də vardır ki, onu heç də hər zaman həll etmək mümkün deyil..

Risqlərin operativ və qabaqcadan təhlilinin başlıca əlaməti onların nəticələrinin qiymətləndirilməsidir. Müxtəlif istehsal təyinatlı təsərrüfat subyektlərində fəaliyyət növləri ilə fərqlənən çoxlu miqdarda əsas risklərdən istifadə edildiyi üçün, onların nəticələrinin qiymətləndirilməsində də fərqli üsullardan istifadə edilir.

Deməli, risklərin nəticələrinin qabaqcadan, həm də sonradan təhlili zamanı çoxlu sayda tədqiqat metodlarından istifadə edilir. Bu metodları bilmədən, hansı riskin hansı üsullarla qiymətləndirilməsinin, dəqiq nəticələrin əldə edilməsinin mümkünlüyünü təyin etmək çox çətin olar. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bir sıra maliyyə əməliyyatları kifayət qədər əhəmiyyətli risklərlə sıx bağlıdır. Onlar əməliyyata başlamazdan əvvəl və əməliyyatın icrası müddətində risk dərəcəsinin qiymətləndirilməsini və onun həcmünün müəyyən edilməsini tələb edir.

Riskin dərəcəsi itki hadisəsinin başlaması, ola biləcək zərərin baş verməsi miqdarına dair ehtimaldır. Sahibkarın riski qoyulan investisiyadan gözlənilən minimum və maksimum gəlirin miqdarını subyektiv ehtimalı ilə xarakterizə edir. Bu hesablamada maksimum və minimum gəlirlər arasında əlaqə çox olduqca riskin dərəcəsi də bir o qədər yüksək olur[7].

Nəticə

Bazar münasibətləri şəraitində müəssisə və təşkilatlar risk etmədən mənfəət əldə edə bilmir. Riskə getmək, onları idarə etmək, risk hadisəsinin yaxınlaşmasını az da olsa proqnozlaşdırmaq, risk dərəcəsinə aşağı salmağa şərait yaradan tədbirlər görmək demək olarkı mümkündür.

Risk anlayışı müəssisənin, biznes fəaliyyətinin tərkib hissəsidir desək heç də yanılmırıq. Biznes fəaliyyətində qeyri-müəyyənliyin dərəcəsi olduqca böyükdür ki, bu risklərin köməyi ilə pul ifadəsinə təsir olunur. Müəssisə rəhbəri qərar qəbul edərkən çox zaman biznes layihələrinin gerçəkləşməsinə sərf olunan xərclər və gözlənilən mənfəətin məbləği barədə tam dolğun dəqiq informasiyalara malik olmur. Bu səbəbdən də sahibkar biznes fəaliyyətində fərqli

növ risklərin yaranma səbəblərini araşdırmalı, onların təsir dərəcəsini qiymətləndirməlidir.

İnvestisiyalaşdırma obyektini seçilən zaman risk səviyyəsinin diqqətə alınması olduqca önəm daşıyır. Risk dərəcəsinə biznes planın, eyni zamanda sığortalamanın köməyi ilə, eyni layihə daxilində iştirak edən təşkilatlarla, xedjirləşmə, fyuçers, risklərin bölüşdürülməsi, opitson və diversifikasiyalar hesabına aşağı salmaq mümkündür.

, maliyyə risklərinin idarə olunması müəssisənin nə qədər yeni və ya uzun zamandır fəaliyyət göstərməsindən asılı olmayaraq istənilən müəssisə və təşkilat üçün vacib diqqət yetirilməli olduğu bir məsələdir. Bu müəssisənin öz fəaliyyətinin mənfəi və müsbət tərəflərini müəyyənləşdirmək, eyni zamanda onların aradan qaldırılması üçün zəruri tədbirlər görmək istənilən müəssisənin mənfəət əldə etməsi üçün ən vacib məsələdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- Maliyyə riskləri, onların yaranması səbəblərinin araşdırılması;

- Maliyyə risklərinin təsnifatının müəyyən edilməsi;

- Risklərin idarə edilməsi sisteminin strukturunun müasir təhlili;

- Risk menecmentinin təşkili, mərhələləri, idarəetmə məsələləri həllinin üsul və istiqamətlərinin təyin edilməsi;

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti: Müəssisələrin maliyyə riskləri, onların idarə edilməsi üsulları maliyyə ilə birləşən əlaqələri iqtisad elmi tərəfindən müxtəlif səviyyələrdə tədqiq olunmuşdur. Beləliklə, mövcud elmi, tədqiqat işlərinin təhlili bir daha onu göstərir ki, maliyyə riskləri və onların idarə edilməsi tələb olunan problem kimi aktuallığını itirməmiş, hər zaman həllini gözləyən bir problemlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. 2016.
2. Kazımlı X. Quliyev İ. "İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi". Dərs vəsaiti. Bakı, 2011.
3. Abbasov A. B. "Biznesin təşkili və idarə edilməsi" Dərs vəsaiti. . Bakı. 2010.
4. Məmmədov M. H. Şahbazov K. A. Həsənov H. S. "Menecment" Bakı. 2007.
5. Atakişiyev M. C. "Maliyyə menecmenti" Bakı. 2013.
6. Abbasov İ. M. Sadıqov R. F. "Menecment"

Bakı. 2013.

7. Məmmədov S. A. "İdarəetmənin əsasları"

Bakı. 2009.

Минура Хаджи кызы КАРИМОВА, д. ф. э. ст. пр.

Сабина Бахтияр кызы САДЫГОВА

Октай Имран оглы БАЙРАМОВ

Азербайджанский Технологический Университет

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ

Резюме

Под финансовым риском предприятия понимается вероятность возникновения неблагоприятных финансовых последствий в форме потери дохода и капитала в ситуации неопределенности условий осуществления его финансовой деятельности.

Финансовые риски предприятия характеризуются большим многообразием и в целях осуществления эффективного управления ими классифицируются по следующим основным признакам:

По видам. Этот классификационный признак финансовых рисков является основным параметром их дифференциации в процессе управления.

Характеристика конкретного вида риска одновременно дает представление о генерирующем его факторе, что позволяет "привязать" оценку степени вероятности возникновения и размера возможных финансовых потерь по данному виду риска к динамике соответствующего фактора.

Ключевые слова: финансы, риск, бизнес, кредит, страхование, факторинг, ресурс.

Minura Haji gizi KARIMOVA, d.p.e., senior lecturer

Sabina Bakhtiyar gizi SADIGOVA

Oqtay İmran oghlu BAYRAMOV

Azerbaijan Technological University

IMPROVING FINANCIAL RISK MANAGEMENT IN THE BANKING SECTOR

Summary

Under the financial risk of the enterprise is the probability of adverse financial consequences in the form of loss of income and capital under uncertainty conditions for the exercise of its financial activities.

Financial risks the company of a great variety and to implement effective management classified into the following main features:

By species. This classification feature of financial risks is the main parameter of differentiation in the governance process. Characteristics of the particular type of risk at the same time gives an idea of its generating factor that allows you to "anchor" the assessment of the likelihood and size of potential financial losses for this type of risk to the dynamics of the relevant factors.

Key words: finance, risk, business, credit, insurance, factoring, resource.